

Academic Journal of Sukuna – AJoS: A Peer-reviewed Journal
(Special Issue on Nepali Language and Literature)
Vol. 4, Issue 1: 2024 May (2081 Jetha), PP. 104- 129
ISSN: 2594-3138 (Print)
Research Management Cell (RMC-Sukuna), Sundarharaincha, Morang

सङ्क्षिप्तकृत एक चिहान उपन्यासमा ओझेल परेका सन्दर्भहरू

पदमप्रसाद विमली, पि.एच. डी.

शिक्षण सहायक, नेपाली विभाग, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, सुन्दरहरैँचा, मोरङ ।

padambimali4@gmail.com

लेखसार

यो लेख सङ्क्षिप्तकृत एक चिहान उपन्यासमा ओझेल परेका सन्दर्भहरूले पारेको प्रभावमा केन्द्रित रहेको छ । यस कार्यका लागि हृदयचन्दसिंह प्रधानद्वारा २०१७ सालमा लिखित एक चिहान उपन्यासलाई शैक्षिक प्रयोजनका निमित्त महादेव अवस्थीबाट २०६७ मा गरिएको सङ्क्षिप्तकृत एक चिहान उपन्यासमा रूपान्तरण गर्दा के-कस्ता कथानकहरू ओझेलमा परेका छन्, त्यसले के-कस्तो प्रभाव पारेको छ र यसको शैक्षिक उपादेयता के-कसरी आँकलन गर्न सकिन्छ जस्ता विषयलाई प्रस्तुत गरिएको छ । प्रधानको २०१७ को एक चिहान उपन्यास ३४ परिच्छेदको छ भने सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासलाई ३१ परिच्छेदमा पूर्णता दिइएको छ । विस्तृत उपन्यासका एक्काइस, छबिस, एकतिस र बत्तिस परिच्छेद पूर्णरूपमा सङ्क्षिप्तकृतमा समावेश छैनन् । यो सङ्क्षिप्तकृत एक चिहान उपन्यासमा महत्त्वपूर्ण भूमिकामा रहेका पात्रहरू नानीथुँकुँ, डाक्टर गोदत्तप्रसाद, शिवनारान, रञ्जनादेवी, सुरमान सुब्बा, अष्टनारान, आइमाईको चरित्रचित्रण कमजोर बनेको छ भने उखान टुक्का एवम् लोकोक्ति ओझेलमा पर्नाका साथै वाक्यपद्धति, विशिष्ट पङ्क्ति, वाक्य, शब्द, वाक्यगत संरचनामा प्रभाव परेको छ । यसका साथै कथ्य शब्दका स्थानमा मानक शब्दको समेत प्रयोग गरिएको छ । तत्कालीन समाजमा व्याप्त शोषण, सामन्तीहरूको अन्याय, शिक्षित आडम्बरीहरूको कपटपूर्ण यौनपिपासु प्रवृत्तिका पर्याप्त यथार्थका उदाहरणहरू ओझेलमा पर्न गएका छन् । साथै सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासमा सामाजिक कुसंस्कार, कुरीतिको विरोध, नारीको सक्रिय भूमिका र कुव्यवस्थाले ग्रसित समाजमा उन्नति र प्रगतिका बाटामा लाग्न सचेत गराउने अनुकरणीय सन्दर्भहरूमा समेत प्रभाव परेको देखिन्छ ।

शब्दकुञ्जी : कुरीति, पुँजीवादी, यथार्थवादी, यौनपिपासु, सामन्ती,

विषयपरिचय

नेपाली साहित्यमा आख्यानलाई सर्वप्रथम सिद्धान्तबद्ध गर्ने काम ईश्वर बरालबाट भएको पाइन्छ । उनको *झ्यालबाट* कथाको भूमिकामा कथाका उपकरणबारे चर्चा गर्दै कथामा कथानक, क्रियाकलाप, पात्र, घटना, सङ्घर्ष, परिवेश, कौतुहल, चरमोत्कर्ष, उद्देश्य, प्रभावान्वितिजस्ता उपकरणलाई आवश्यक ठानिएको छ (नेपाल, सन् २००५, पृ. ५-६) । बरालबाट थालनी भएको आख्यानात्मक विधाका विश्लेषणले कृतिलाई बुझ्न सहज बनाएको छ । हृदयचन्द्रसिंह प्रधानले वि. सं. १९९९ देखि 'भातृस्नेह' शीर्षकको निबन्ध 'शारदा' पत्रिकामा प्रकाशन गरी नेपाली वाङ्मयमा उदाएका हुन् । प्रधान कुशल साहित्यिक स्रष्टा, भाषासेवी, पत्रकार तथा सामाजिक उत्साहका प्रतीक का रूपमा उपन्यासकार, नाटककार, कथाकार, निबन्धकार, व्याकरणकारका साथै समालोचक हुन् (२०६७, पृ. प्रकाशकीय) । प्रधानले उपन्यासमा थिचोमिचो, यौनशोषण, प्रगतिशीलता र स्वतन्त्रताजस्ता विषयलाई समेटेका छन् । उनको एक *चिहान* उपन्यासमा सामाजिक जनजीवनका सकारात्मक तथा नकारात्मक दुवै पक्षलाई नछुटाई सशक्त रूपले नेपाली राजनीतिको सङ्कीर्ण घेरामा कुण्ठित चेतना, आर्थिक शोषण र वैचारिक दमनको सिकार बनेको समाजलाई मुक्तिको मार्ग देखाउन प्रयत्न (सुवेदी, २०६१, पृ. १५४) गरेको पाइन्छ । उनले भोगेका, देखेका, अनुभव गरेका र सुनेका यथार्थ विवरणलाई युगीन यथार्थका रूपमा चित्रण गरेका छन् । यसैले विद्यालय र विश्वविद्यालयका पाठ्यक्रमका शैक्षिक उद्देश्य प्राप्तिको स्रोतका रूपमा उनका साहित्यिक रचनालाई विभिन्न समयमा सन्दर्भ सामग्री एवम् पाठ्यवस्तुका रूपमा समावेश गरिएको पाइन्छ ।

विशेषतः नेपाली भाषा शिक्षण सिकाइका सन्दर्भमा आख्यानात्मक कृतिमा एक *चिहान* उपन्यास (२०१७) लाई शैक्षिक प्रयोजनका निमित्त सङ्क्षिप्तीकरण गर्न उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद् (१०+२) को अनुरोध तथा प्रधानको सिर्जनाका आर्थिक हकदार सुप्रद चन्द्रसिंह प्रधानको सहयोगपूर्ण स्वीकृतिले उपन्यासको मौलिकता, उपन्यासको मर्म र भावना तथा परिवेश चित्रणलाई विचलन नगरी सिङ्गो उपन्यासलाई सङ्क्षिप्त रूपमा रूपान्तरण गरी (प्रधान, २०६७, पृ. प्रकाशकीय) महादेव अवस्थीद्वारा एक *चिहान* (२०६७) सङ्क्षिप्तीकृत स्वरूपमा रूपान्तरण गरिएको कृति हो । हाल उक्त उपन्यासलाई कक्षा १२ को अनिवार्य नेपाली विषयको पाठ्यवस्तुमा समावेश गरिएको हुनाले पाठ्यक्रमका उद्देश्य प्राप्तिसमा सहयोगी बनाउँदा प्रधानको मौलिकतामा के-कस्ता विषयसन्दर्भहरू ओझेलमा पर्न गएका छन्; ती ओझेलमा परेका सन्दर्भको प्रभाव कस्तो रहेको छ; प्रगतिवादी, सामाजिक यथार्थवादी उपन्यासको भाषाशैली, मौलिकता, मर्म र भावना तथा परिवेश चित्रणमा के-कस्तो प्रभाव परेको छ; उपन्यासमा कथानकको प्रयोग कसरी कुन रूपमा अगाडि बढेको छ; ओझेलमा परेका

सन्दर्भहरूको शैक्षिक उपादेयता के-कस्तो रहेको छ जस्ता पक्षलाई यस लेखमा समस्याका रूपमा लिइएको छ ।

यस तात्पर्यमा यो लेख निम्नअनुसारका समस्यामा केन्द्रित रहेको छ :

१. सङ्क्षिप्तकृत एक चिहान उपन्यासमा के-कस्ता कथानकहरू ओझेलमा परेको पाइन्छ ?
२. सङ्क्षिप्तकृत एक चिहान उपन्यासमा ओझेलमा परेका सन्दर्भहरूले कस्तो प्रभाव पारेको छ ?
३. ओझेलमा परेका सन्दर्भहरूको शैक्षिक उपादेयता केकसरी आँकलन गर्न सकिन्छ ?

प्रधानका कविता, कथा, उपन्यास, नाटक, निबन्ध, समालोचनाले भाषिक व्याकरणका क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएका छन् (पौड्याल, २०६१, पृ. ४२) । उपन्यास तत्कालीन काठमाडौँको सहरिया परिवेशलाई लिएर लेखिएको र त्यसको ५० वर्षपछिको अन्तरालपछि सङ्क्षिप्तकृत गरिएको सन्दर्भमा के-कस्ता कथानकहरू ओझेलमा पर्न गएका छन् तथा पूर्ण उपन्यासबाट सङ्क्षिप्तकृत गर्दा छुटेका कथानकसन्दर्भ के-के छन् भनी अध्ययन गरिनु स्वाभाविक रहेको छ ।

प्रधानको मौलिक उपन्यास एक चिहानलाई सङ्क्षिप्तीकरण गरी अनिवार्य नेपाली विषयको पाठ्यसामग्रीमा समावेश गरिएको हुनाले यस लेखमा उपन्यासमा ओझेल परेका कथानकहरूको खोजी गर्नु, ओझेल परेका कथानकहरूको प्रभावको विश्लेषण गर्नु र ओझेल परेका कथानकहरूको शैक्षिक उपादेयता आँकलन गर्नुजस्ता उद्देश्य रहेका छन् ।

उपन्यासको अध्ययनपश्चात् विद्यार्थीहरूले उपन्यासको विषयवस्तुको वर्णन, पात्रको चरित्र वर्णन, घटना तथा परिवेशको वर्णनका साथै विषयवस्तु, पात्र, परिवेश, सन्देशका बारेमा मौखिक तथा लिखित अभिव्यक्ति गर्न कक्षा १२ का विद्यार्थी सक्षम हुने (पाठ्यक्रम विकासकेन्द्र, २०७६, पृ. २७) उद्देश्य रहेको छ । उपन्यासले बोध र भाषिक क्षमताको विकास गर्न, भाषा र साहित्यप्रति रुचि जगाउन, मौलिक रूपमा कथा कथन र लेखन क्षमताको विकास गर्न, सामाजिक र सांस्कृतिक नैतिक मूल्य र मान्यता, सच्चरित्रता र मानवतावादी दृष्टिकोणको विकासमा मद्दत गर्दछ (विमली, २०७८, पृ. ३६८) । उपन्यास रसिलो र लोकप्रिय विधा हुनाले विद्यार्थीमा नेपाली भाषा सिकाइप्रति रुचि जगाउन, समकालीन नेपाली समाजका सामाजिक, सांस्कृतिक कार्यमा अभिरुचि बढाउन, शब्दभण्डारको विकास गर्न, तार्किक क्षमताको विकास गर्न र मनोरञ्जन प्रदान गर्ने काम गर्दछ । यसले पाठ्यक्रमका बोध र अभिव्यक्ति दुवै पक्षका उद्देश्य प्राप्तिसमा सहयोग गर्दछ । सङ्क्षिप्तकृत एक चिहान उपन्यास यस कार्यमा उपयुक्त रहने भएकाले कक्षा १२ को पाठ्यवस्तुका रूपमा समावेश गरिएको छ ।

उपन्यासकार प्रधानको एक चिहान (२०१७) पूर्ण रूप र शैक्षिक प्रयोजनका निमित्त महादेव अवस्थीद्वारा सङ्क्षिप्तकृत एक चिहान (२०६७) उपन्यासका पात्रको चरित्रचित्रण, उखान टुक्का एवम् लोकोक्ति, वाक्यपद्धति,

विशिष्ट पङ्क्ति, वाक्य, शब्द र संरचनामा मात्र यस लेखलाई सीमाङ्कन गरिएको छ । उपन्यासलाई सङ्क्षिप्तकृत गर्दा ओझेलमा परेका कथानकले शैक्षिक उपादेयतामा पारेको प्रभाव पहिल्याउनसमेत आवश्यक देखिन्छ । सङ्क्षिप्तकृत एक चिहान उपन्यासमा ओझेल परेका सन्दर्भहरूको प्रभावको खोजी हुनाले यसमा व्यतिरेकी विश्लेषण र सङ्कथन सिद्धान्तलाई लिइएको छ । व्यतिरेकी विश्लेषणको वस्तुनिष्ठ अध्ययनको प्रमुख आधार नै भाषाविज्ञान हो । व्यतिरेकी विश्लेषण सामान्यतः दुई भाषासँग सम्बद्ध हुन्छ । त्यसैले यो द्विपक्षीय हुन्छ (अधिकारी, २०६२, पृ. १३७) । एउटै कृतिका रूप पूर्ण र सङ्क्षिप्तकृत गर्दा समावेश नभएका घटनाको अध्ययन गरी सङ्क्षिप्तकृतमा नपरेका सन्दर्भहरूको खोजी गरी त्यसले पारेको प्रभावलाई व्यतिरेकी विश्लेषणका सिद्धान्तका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

सङ्कथनले वाक्यभन्दा माथिल्लो भाषिक एकाइलाई बुझाउँछ । यो भाषाको सबभन्दा माथिल्लो तथा सिङ्गो अभिव्यक्तिगत एकाइ पनि हो । यसमा सबै प्रकारका वाक्यात्मक अनुच्छेद, पाठ, परिच्छेद, भाग, अध्याय, अङ्क, दृश्य, सर्ग छाल, गुच्छ, काण्ड, पर्व तथा समग्र कृति नै पर्दछ (अधिकारी, २०६२, पृ. २५०-२५१) । सङ्क्षिप्तकृतमा पहिलो र दोस्रोका बिचमा वाक्य, वाक्यात्मक अनुच्छेद, परिच्छेदको विश्लेषणमा सङ्कथन विश्लेषण सिद्धान्तलाई समेत लिइएको छ । व्यतिरेकले असमानता, फरकपन, भिन्नता र अलग विशेषतालाई बुझाउँछ । व्यतिरेकी विश्लेषणले अर्थमा भिन्न भिन्न वा असमान विशेषता, व्याख्या वा वर्णन भन्ने बोध गराउँछ । समभाषिक वा अन्तर्भाषिक दुवै किसिमले व्यतिरेकी अध्ययन गर्न सकिन्छ । समतलीय विश्लेषणमा भाषाका वर्णात्मक, रूपात्मक, वाक्यात्मक, शब्दभण्डार शैलीगत तह आदि विविध पक्षहरूको अध्ययन विश्लेषण गरिन्छ (अधिकारी, २०६२, पृ. १२७-१३४) । व्यतिरेकी विश्लेषणका लागि निम्न चरणगत प्रक्रियाको अनुसरण गरिएको छ :

१. सामग्री सङ्कलन : व्यतिरेकी विश्लेषण खास तह वा पक्षमा केन्द्रित हुनाले त्यससँग सम्बन्धित सर्वप्रथम आवश्यक सामग्रीहरू सङ्कलन गरिएको छ ।
२. सामग्रीको सत्यापन : सङ्कलन गरिएका सामग्रीहरूको मानक र प्रामाणिकताका आधारमा सत्यापन गरिएको छ ।
३. सामग्रीहरूको अध्ययन, मनन र वर्गीकरण : सङ्कलित सामग्रीहरूलाई गहनतापूर्वक अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । यस लेखमा सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासमा ओझेल पर्न गएका सन्दर्भहरूलाई औँल्याइएको छ ।

४. तुलनात्मक विश्लेषण : सामग्रीहरूका आधारमा बृहत् उपन्यासबाट सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासमा रूपान्तरण गर्दा ओझेल परेका सन्दर्भहरूलाई सूक्ष्म र मिहिन ढङ्गले विश्लेषण गरिएको छ । कुन कुन पात्रको चरित्रमा प्रभाव पर्न गएको छ, त्यसको खोजी गरिएको छ ।

५. निष्कर्ष : सैद्धान्तिक अवधारणा वा प्रारूपको निर्माण, सामग्रीको चयनको आधार, सामग्रीको वर्गीकरण र वर्गीकृत सामग्रीको विश्लेषण गरिएको छ । अङ्ग्रेजी, हिन्दी र नेपाली भाषाका समालोचनात्मक ग्रन्थ, पत्रपत्रिका, शोधप्रबन्ध र शब्दकोशहरूको आधारमा विश्लेषण प्रस्तुत गरी निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको छ ।

माथि प्रस्तुत गरिएको मौलिक एक चिहान (२०१७) उपन्यासको ओझेल परेका सन्दर्भहरूको अध्ययनलाई पूर्ण बनाउनका लागि व्यतिरेकी विश्लेषणको ढाँचा अनुरूप कथानक, कथानक विकासक्रम र आख्यानको अध्याय विभाजनका आधारमा लेख केन्द्रित रहेको छ । अन्त्यमा यस कार्यको शैक्षिक उपादेयतालाई उल्लेख गर्दै निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको छ ।

अध्ययन विधि र सामग्री

हृदयचन्द्रसिंह प्रधानको प्रगतिवादी चरणको प्रतिनिधित्व हुने गरी स्वैच्छिक नमुना छनोट विधिअनुसार एक चिहान (२०१७) र सङ्क्षिप्तकृत एक चिहान (२०६७) उपन्यासलाई विश्लेष्य सामग्रीका रूपमा लिइएको छ । विश्लेषणका लागि लिइएका सामग्रीमा मूल कृतिबाट छोडिएका वैशिष्ट्यको पहिचान गरिएको छ । उपन्यासका पात्रको चरित्रचित्रण, उखान टुक्का एवम् लोकोक्ति, वाक्यपद्धति, विशिष्ट पङ्क्ति, वाक्य र संरचनाका तहमा परेको प्रभावको तुलनात्मक अध्ययन विधिको अनुसरण गरिएको छ । उपन्यासमा कथ्य शब्दका स्थानमा मानक शब्दको प्रयोगलाई मूलतः विश्लेषण गरिएको छ । यो गुणात्मक भएकाले यसमा साक्ष्यहरूको विश्लेषणका आधारमा निचोड निकालिएको छ ।

नतिजा र छलफल

उपन्यासका ओझेलमा परेका कथानकका अंशहरू

- शिवनारानले बुबाको उपचारमा महिला कविराजलाई धानचामल बेचेर र पचास रुपियाँ ऋण लिए । भाकल, पूजा, पन्छाउने काम, औषधिमूलो र फिस तिर्दा सय रुपियाँले नपुगेर थप पच्चिस रुपियाँको फिस र औषधिमा खर्च गरे (पृ. ५) ।
- मेरो फिस कहाँ जान्छ, लिइहालुँला नि । सके अझ हामीले मद्दतसमेत गर्नुपर्ने बेला छ (पृ. १६) ।

- अष्टनारानले शिवनारानलाई आजका दिनसम्म बिरामी मरिसकेको घरमा थाल बेचाएर त उनले फिस असुल गरेका छन् भने मलाई सितैमा आएर हेरिदिनु राम्रो होइन भन्न पुग्दछन् (पृ. १९) ।
- गुठियार मर्दा देव नामको तास, किनखापबाट बनाएको कात्रोलाई नजलाई र नफ्याँकिई राखेर जो मर्दा पनि त्यही प्रयोग गर्दा मृतकमा भएको सङ्क्रमण रोग अरूलाई सर्ने सम्भावना हुनाले त्यसको घोर विरोध गरेका थिए (पृ. ३४) ।
- शिवनारानले बाबुको काजकिरिया गर्न, विदेशी तरकारीहरूको बिउ र अमेरिकन मल किन्नलाई गोदत्तप्रसादबाट थप पच्चिस रुपियाँ सापट लिएका थिए (पृ. ४९) ।
- रामबहादुरले सुब्बासाहेब र नानीथकुँको चिह्ना साहै जुरेको, नानीथकुँसँग बिहे गरेपछि त सुब्बाबाट काजी नभई छोड्दैनन्, साहै लक्षण र मिल्दो ग्रह रहेको भनी अन्धविश्वास दिलाउने काम गरेका थिए (पृ. ६९) ।
- डाक्टर गोदत्तप्रसादले बिरामी हेर्न जान आनाकानी गर्दा लतमायाले बिरामीको अवस्था खराब भएपछि जानुपर्छ भनी डाक्टरलाई सम्झाएर पठाइन् (पृ. ८१) ।
- डाक्टरलाई पत्नी रञ्जनादेवीले घरमा कामधन्धा गर्ने चाकरनी पनि नभन्ने, रोग जँचाउन आएकी बिरामी पनि बाँकी नराख्ने अब त ज्यान गए पनि नसहने चेतावनी दिइन् (पृ. ११०) ।
- रञ्जनादेवी शिवनारानको खेतमै गएर तिम्प्री बहिनीले तिमीहरूको पवित्र कुल, बेदाग खान्दानमा कलङ्क लगाउली कि भन्ने लागेर आएकी भनिन् (पृ. १२५) ।
- रञ्जनादेवीले शिवनारानलाई बहिनीलाई कुटाइ पिटाइ, जोरजुलुम नगरी राम्ररी सम्झाएरै उनीहरूको प्रेम असफल बनाउन लाग्ने सल्लाह दिइन् (पृ. १२६) ।
- शिवनारानले आमा खसकी छोरी रत्नमाया भए पनि नेवारी जिभ्रोमा लतमाया भएको बताए (पृ. १४४) ।
- रामबहादुरले भए नभएका कुरा सुब्बा सुरमानलाई सुनाएपछि उनी शिवनारानको घरमा आएर “शिवचा ज्यापू ! मलाई पनि नगन्ने तेरो यत्रो हिम्मत भइसक्यो ? ले, मलाई पोहोर सालको बाँकी बाली अहिल्लै चाहियो । नत्र म जग्गा पजनीसमेत गर्नेछु । चिनेको छैन ज्यापू ! अझै मलाई ? सुरमान सुब्बा हुँ म, सुरमान सुब्बा !” भन्न पुग्दछन् (पृ. १६३) ।
- हर्षनारानले धेरै ज्यापू ज्यापू नभन्नुहोस् भनी प्रतिवाद गर्दछन् (पृ. १६४) ।

- रामबहादुरलाई हर्षनारानले समाएर धोबीले लुगा पछारेझैँ पछारिदिए भने शिवनारानले सुरमान सुब्बालाई माटो ख्वाइदिएको देखेर नोकरहरूसमेत डराएर सबै भाग्दछन् (पृ. १६४) ।
- शिवनारानले सुब्बाले गरिबहरूलाई मनपरी गर्न नपाउने र उनीजस्ता समाजका राक्षसहरूलाई एक एक गरी धपाउन सकिने धारणा व्यक्त गरेका छन् (पृ. १६७) ।
- शिवनारान र रञ्जनादेवीका कुराबाट नानीथकुँले यो मेरो प्रेम नभई यौवनको बाढीमा मैले जिन्दगी डुबाएको, मेरो रूपलाई नजराना बनाई यौवनको पानी बेचन खोजेको र प्रेम नगरी आफ्नो र अरूको जिन्दगी भाँड्न खोजेको अनुभूति गर्न पुगिन् । उनले स्वास्नीमान्छेको जातिमा धवाँसो पोतिरहेकी र नारीत्वमा दाग लगाएर उज्यालो छेक्न लागि रहेकी आत्मबोध गर्न पुग्दछिन् (पृ. १९६-१९७) ।
- डाक्टर गोदत्तप्रसादले हैजा र टाइफाइडको इन्जेक्सनका नाममा नानीथकुँलाई केही समयपछि बेहोस हुने इन्जेक्सन दिए (पृ. १९८-१९९) ।
- डाक्टरले इन्जेक्सन दिएको एक घण्टापछि आइमाईले पैसा खाएर डाक्टरनीसाहेबले बोलाउनु भएको भनी नानीथकुँलाई गुप्त स्थान कालिकास्थानमा पुऱ्याइन् (पृ. १९९-२००) ।
- नानीथकुँ बेहोस भएपछि डाक्टर गोदत्तप्रसादले कोठाको ढोका बन्द गरे गर्दछन् (पृ. २०१) ।
- नानीथकुँले मेरो इज्जत, मेरो जिन्दगी र तपाईंकी आमाको जाति, स्वास्नीमान्छेको गौरव बचाएर मलाई जान दिन भनिन् (पृ. २०२) ।
- रञ्जनादेवीले शिवनारानका दाजुभाइलाई डाक्टरसाहेबले नै ल्याएको भए पनि कसैले थाहा नपाउने गरी गुपचुपमा नै फर्काइदिने विश्वास दिलाइन् (पृ. २०६) ।
- डाक्टर गोदत्तप्रसादले नानीथकुँलाई प्रेमलाई लत्याउँदा प्रेमीको प्राण जान सक्ने बताउँदा उनले अब म नारीत्वमा दाग लगाउन चाहन्नँ, तपाईं पनि आफ्नो त्यत्रो नाम, इज्जत र बडादमीपनलाई बचाउनुहोस् भनिन् (पृ. २०७) ।
- नानीथकुँ धुरुधुरु रोएपछि मुखमा कपडा ठोसिदिएर अँगालोमा बाँधी त्यो रात बिताए (पृ. २०८) ।
- सुरमान सुब्बाले शिवनारानका तीनै जना दाजुभाइहरूको नाउँमा कुटपिटको नालिस दिएको थाहा पाउँछन् (पृ. २०९) ।

- शिवनारानलाई रञ्जनादेवीले डाक्टरसाहेबलाई र नानीथकुँलाई केही नगर्ने र रिसइबी केही नराख्ने कबुलमा
नानीथकुँलाई राखिएको स्थानका बारेमा बताइन् (पृ. २०९) ।
- रञ्जनादेवीसँग शिवनारानले दुवैलाई एकचोटि तर्साएर बहिनीलाई लैजान्छु भनेपछि रञ्जनादेवीले रिसको झोंकमा केही गरे बाबुआमा मारेको हत्या लाग्ने कसम खुवाई नानीथकुँलाई कालिकास्थानको ब्लक नम्बर २१।७५ को घरमा रहेको बताइन् (पृ. २१०) ।
- दाजुभाइहरू नानीथकुँको पत्ता लागेपछि बहिनीलाई बदमास डाक्टरबाट छुटाएर ल्याउनेपछि, त्यस्तो अवैधानिक सम्बन्धलाई हामीले स्वीकार गर्नु हुँदैन भन्ने निर्णयमा पुग्दछन् (पृ. २१०) ।
- दाजुभाइले ढोका फोडी भित्र पसेर लौ के भन्छस् अब, डाँकु डाक्टर ? डाक्टर गोदत्तप्रसादको घाँटीमा ड्याक्क पारेर शिवनारानले भन्दछन् (पृ. २१२) ।
- नानीथकुँले छाडदिनोस् नमार्नुहोला दाजु यो सबै मेरै बदमासी हो भन्न पुगिन् (पृ. २१३) ।
- के टुलुटुलु हेरिरहन्छस् डाँकु, लौ राम भज् भन्दै गर्दा नानीथकुँले पुननारानको हातको नोल समात्न पुगिन् (पृ. २१३) ।
- रञ्जनादेवी आइपुगेर गोदत्तप्रसादको घाँटीबाट शिवनारानको हात तान्दै एकचोटिलाई माफ गरेर बहिनी लैजानू, भन्दै हात जोडिन् । नानीथकुँलाई अबदेखि होसियार हुनू, स्वास्नीमान्छेको इज्जत, धर्म र गौरव बचाउन खोज्नू भनी दाजुहरूसँग जान भनिन् (पृ. २१४) ।
- नानीथकुँले दाजुहरूसँग आफू दोजिया भइसकेकी बताइन् । दोजिया खुसीले नभई जबर्जस्तीले मात्र भएकी हौ यसलाई सुरक्षा गर्नु त धर्म होइन बरु पाप हो । प्रेमको अभावमा राक्षस भएर बर्बरता र जबर्जस्तीबाट जन्माएको र जन्मेको जीव आफ्नै जन्मदाताजस्तै बर्बर, राक्षस, अत्याचारी र दुष्टै भएर हुर्कन्छ र जगत्लाई हैरान पार्छ । त्यसैले यस्ता कुतत्त्वलाई फ्याँकेर पवित्र बन्नपुर्छ । यसलाई नजोगाउँदैमा धर्मपतन, सतीत्व र नारीत्वलाई कदर नगरेको ठहरिन्न । त्यस बदमासीलाई मिल्काइदिनु संस्कार हो भनी सम्झाउने काम गरी बहिनीलाई लिएर घरतिर लाग्दछन् (पृ. २१५-२१६) ।

- शिवनारानका छोराले तल्लिसड्का छोराको एउटा जडाउरी लुगा मागेर ल्याइदिनुभन्दा उनले यसपालि घरका सबैलाई एक एक जोर नयाँ लुगा किन्ने बताउँदछन् (पृ. २२८-२२९)।

चरित्र चित्रणमा परेको प्रभाव

सङ्क्षिप्तकृत रूपमा एक चिहान उपन्यासमा रूपान्तरण गर्दा सन्दर्भहरू ओझेलमा पर्न गई पात्रहरूको चरित्र कमजोर बन्न पुगेको छ। यस उपन्यासमा निम्नलिखित पात्रहरूको चरित्रहरू सङ्क्षिप्त रूपमा ल्याउँदा नपरेको हुनाले पात्रको चरित्रमा निम्नानुसारको प्रभाव परेको पाइन्छ :

नानीथकुँ

एक चिहान उपन्यासकी प्रमुख स्त्री पात्र नानीथकुँले दाजु र रञ्जनादेवीका मर्मस्पर्शी यथार्थ कुरामा सोच, विचार गर्न र चिन्तन गर्न थालेपछि उनले यौवनको बाढीमा जिन्दगी डुबाएकी, यौवनको पानी बेचन खोजेकी र अरूको जिन्दगी भाँड्न खोजेकी अनुभूति गर्न पुगिन्। उनले कसैको लोम्ने, बुबा खोसेर उनीहरूको सुखशान्तिमा आगो लगाई स्वास्नीमान्छेकै जातिमा धवाँसो पोतेको, आदर्शमा फोहोरमैला फ्याँकेर समाजको उन्नति र प्रगतिमा कीटाणु फैलाएको र नारीत्वमा दाग लगाएर उज्यालो छेक्न लागेको आत्मबोध गरिन्। डाक्टर गोदत्तप्रसादले नानीथकुँलाई अपहरण शैलीमा आफ्नो कब्जामा पारेपछि उनले नारीत्वमा दाग लगाउन आफूले नचाहेको बताइन्। मैले तपाईंलाई प्रेम नगरी रूपको भेटी चढाउन र आफ्नो यौवन बेचन आँटेकी रहेछु त्यसैले तपाईंले मेरो इज्जत, जिन्दगी र तपाईंकी आमाको जाति, स्वास्नीमान्छेको गौरव बचाएर समाजको पूजा गर्नुहोस् भन्दै घर जान दिनुहोस् भनिन्। डाक्टर गोदत्तप्रसादले नानीथकुँलाई राखेको स्थान पत्ता लगाएपछि तीनै जना दाजुहरू त्यहाँ पुग्दछन्। दाजुहरूले गोदत्तप्रसादलाई माछौँ भनी घाँटी ड्याक्क पारेपछि उनले यो सबै मैरे बदमासी हो, त्यसैले गोदत्तप्रसादलाई छाड्दिनोस् नमार्नुहोला भनी अनुनय गर्न पुगिन्। उनले आफू दोजिया भइसकेकी हुनाले अब उनलाई छाडेर जानु धर्मको नष्ट हुने, नारी सतीत्व र मर्यादा नष्ट हुने भएकाले दाजुहरूसँग जान सुरुमा मानिन्। अन्त्यमा उनी दाजुहरूले सम्झाएपछि गर्भपतन गरी अरू नै सँग विवाह गर्न मन्जुर गरी दाजुहरूसँगै घर फर्कने पात्र हुन्। यस उपन्यासमा नारी मान्यता, उमेर, अवस्था आदिका कारण प्रेमसँग सम्बन्धित आफ्ना विचारलाई परिवर्तन गर्न सफल भएकी अस्थिर पात्रका रूपमा चित्रण गर्न सकिने पर्याप्त कारणहरू सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासमा गौण बन्न गएका छन्।

डाक्टर गोदत्तप्रसाद

डाक्टर गोदत्तप्रसादलाई शिवनारानले उनको फी बुझाउँदा उनले मेरो दस्तुर कहाँ जान्छ र लिइहालुँला नि भन्दै सके मैले नै मद्दत गर्नुपर्ने बेला छ भनी मानवतापूर्ण सहानुभूति व्यक्त गरेको पाइन्छ। नानीथकुँले मैले तिमीसँग

प्रेम नगरी स्वास्नीमान्छेको जातिमा धवाँसो पोतिरहेकी र नारीत्वमा दाग लगाउन लागेकी रहेछु त्यसैले अब म तपाईंलाई प्रेम गर्दिनँ भनेपछि उनले हैजा र टाइफाइडको इन्जेक्सनका नाममा नानीथकुँलाई केही समयपछि बेहोस हुने इन्जेक्सन दिन्छन् । उनले नानीथकुँलाई इन्जेक्सन दिएपछि आइमाईलाई पचास रुपियाँ दिएर उनको सहयोगमा डाक्टरनीसाहेबले बोलाउनु भएको भनी अपहरण शैलीमा गुप्त स्थान कालिकास्थानमा पुऱ्याउन लगाउँछन् । उनले कालिकास्थानमा नानीथकुँ बेहोस भएपछि कोठाको ढोका बन्द गर्दछन् । नानीथकुँले म तपाईंसँग प्रेम गर्दिनँ भन्दा डाढेहरूको मन्त्र सुनेर प्रेमलाई लत्याउँदा प्रेमीको प्राण जान सक्ने कुरा बताउँछन् । त्यसपछि अपहरित नानीथकुँ धुरुधुरु रोएपछि मुखमा कपडा ठोसिदिएर अँगालो हालेर रात बिताउँछन् । उनी नारीको शरीरसँग खेल्न पोख्त दुष्ट पात्रका रूपमा रहेका छन् । उनलाई सोझासाझा महिलाहरूलाई आफ्नो कपटीपूर्ण प्रेमपासोमा पारेर उनीहरूको शरीरसँग खेल्ने स्त्रीलम्पट यौनपिपासु पात्रका रूपमा चित्रण गर्न सकिने पर्याप्त कारणहरू सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासमा गौण बन्न गएका छन् ।

शिवनारान

शिवनारान पच्चिस रुपियाँ सापट ऋण लिएर विदेशी तरकारीहरूको बिउ र अमेरिकन मल किन्ने किसान हुन् । उनी आधुनिक प्रविधिको उपयोग गरी उत्पादकत्व वृद्धिमा लागेका किसान हुन् । नानीथकुँ बिहान र दिउँसो गरी दुई पटक डाक्टरको घरमा पुगेको कुरा थाहा पाएपछि उनी डाक्टर र बहिनीको प्रेमको लीलाको भण्डाफोर गर्दछन् । उनले पैँतिस वर्षअगाडि आमा र बुबाको अन्तरजातीय विवाह हुनाले आमाको नाम रत्नमायाबाट नेवारी जिभ्रोले लतमाया उच्चारण गरेको बताउँछन् । सुरमान सुब्बाले शिवनारानलाई तैँले तेरी बहिनी मलाई नदिने हो भने मेरो पोहोर सालको बाली अहिल्यै बुझा, तानको पैसा तँ नदिने ? भनी आफ्ना तीन जना नोकरलाई भित्रका तानहरू जम्मै लैजाओ भन्नासाथ सुब्बालाई माटो खुवाइदिन पुग्दछन् । उनले आमालाई समाजका राक्षसहरूलाई एक एक गरी धपाउन सफल हुने बताएका छन् । नानीथकुँको पत्ता लागेपछि अवैधानिक सम्बन्धलाई अस्वीकार गरी बहिनीलाई छुटाएर ल्याउन कालिकास्थानमा पुग्दछन् । ढोका खोल्न लगाउँदा नखोलेपछि “डाँकु डाक्टर ! हामी तिम्रा कालहरू हौं” भनी ढोका फोडी भित्र पसी “घाँटीमा ड्याक्क पारेर लौ के भन्छस् अब, डाँकु डाक्टर ?” भन्न पुग्दछन् । नानीथकुँले दोजिया भएको बताएपछि यो चिन्ता र धर्मको कुरा होइन तिमि दोजिया जबर्जस्तीले मात्र भएकी हौ यसलाई सुरक्षा गर्नु त पाप हो । बर्बरता र जबर्जस्तीबाट जन्माएको र जन्मेको जीव आफ्नै जन्मदाताजस्तै बर्बर, राक्षस, अत्याचारी र दुष्टै भई जगतलाई नै दुःख दिने बताउँछन् । त्यसैले “पवित्र बन्न गर्भलाई मिल्काइदिनु संस्कार हो, मन पवित्र भए कसैले हरणै गरे पनि बिटुली र अपवित्र भइँदैन” त्यसैले अरू सुपात्रसित बिहे गरिदिऔँला भन्दै बहिनीलाई सम्झाएर घर लिएर जान्छन् । उनले प्रेमका स्वतन्त्रताको सीमित र निश्चित

सीमारेखाभिन्न पुनः बहिनीलाई ल्याउन सफल अभिभावकको भूमिका खेलेका छन्। उनी आफ्नो स्वाभिमानमा आँच आउन नदिने भएकाले घरका सबैलाई एक एक जोर नयाँ लुगा किनिदिने सोचमा छन्। उनी पारिवारिक दायित्वबोध भएका, पसिनाको शोषण गर्नेका अगाडि हात थाप्ने पक्षमा देखिँदैनन्। उनलाई डाक्टर गोदत्तप्रसाद र सुरमानजस्ता यौनपिपासु र सामन्ती शोषकहरूका विरुद्ध सङ्घर्ष गर्ने साहसिक वर्गीय विभेदको अन्त्यको काममा जुटेका पात्रका रूपमा चित्रण गर्न सकिने पर्याप्त कारणहरू सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासमा गौण बन्न गएका छन्।

रञ्जनादेवी

रञ्जनादेवी आफ्ना पतिलाई घरमा कामधन्धा गर्ने चाकरनी पनि नभन्ने, रोग जँचाउन आएकी बिरामी पनि बाँकी नराख्ने भन्ने पात्र हुन्। उनले शिवनारानलाई खेतमा भेटी यो पवित्र कुल, बेदाग खान्दानमा नानीथकुँले कलङ्क लगाउने सम्भावना देखेर आएकी भनिन्। उनले शिवनारानलाई काम बलको भरमा नभई जुक्तिले गरेमा सफलता प्राप्त गरिने भएकाले अहिले बहिनीलाई कुटाइपिटाइ, जोरजुलुम नगरी राम्ररी सम्झाएरै गर्न सल्लाह दिइन्। उनले सयौँ रुपियाँ खर्चेर नानीथकुँको पत्तो लगाई शिवनारानलाई डाक्टरसाहेबलाई र नानीथकुँलाई केही नगर्ने र रिसराग केही नराख्ने कबुलमा नानीथकुँलाई राखिएको स्थानका बारेमा बताइन्। रञ्जनादेवीले रिसको झोँकमा केही गरे बाबुआमा मारेको हत्या लाग्ने कसम खुवाई नानीथकुँलाई कालिकास्थानको ब्लक नम्बर २१।७५ को घरमा रहेको बताइन्। उनी गोदत्तप्रसादको घाँटीबाट शिवनारानको हात तान्दै एक चोटिलाई माफ गरेर बहिनी लैजानू, भन्दै हात जोड्ने पात्र हुन्। उनले नानीथकुँलाई अबदेखि होसियार हुनु, स्वास्नीमान्छेको इज्जत, धर्म र गौरव बचाउन खोज्नु भन्दै दाजुहरूसँग जान भनिन्। उनी आफू महिला भए पनि नारीका समस्या नारीले नै अगाडि बढेर समाधान गर्न सक्छन् भनी देखाउने प्रतिनिधि एवम् कुटनीतिक कार्यबाट सर्प पनि मरोस् लट्टी पनि नभाँचियोस् भन्ने उखानलाई व्यवहारमा उतार्ने पात्रका रूपमा चित्रण गर्न सकिने पर्याप्त कारणहरू सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासमा गौण बन्न गएका छन्।

सुब्बा सुरमान

वि.सं. २०१७ सालतिर जालझेलमा हुर्केका अदालतका सुब्बा सुरमानले रामबहादुरलाई मासिक एक रुपियाँ तलब दिएर गरिब किसानलाई शोषण गर्नका निम्ति अर्को गरिब किसानलाई प्रयोग गरेका छन्। उनले आफूसँग नानीथकुँको कन्यादान नगरिदिने बुझेपछि “क्या हो अष्ट्रेको छोरा शिवचा ज्यापू ! मलाई पनि नगन्ने तेरो यत्रो हिम्मत भइसक्यो ? ले, मलाई पोहोर सालको बाँकी बाली अहिल्यै चाहियो नत्र म जग्गा पजनीसमेत गर्ने छु। चिनेको छैन ज्यापू ! अझै मलाई ? सुरमान सुब्बा हुँ म, सुरमान सुब्बा !” भनी हप्काउन पुग्दछन्। झगडामा शिवनारानले माटो ख्वाइदिएपछि च्यातिएको कोट र खसेको टोपी टक्क्याएर लगाउँदै डराएर घरतिर लाग्ने पात्र

हुन् । उनले तीनै जना दाजुभाइका नाममा कुटपिटको नालिससमेत दिएका छन् । अर्काकी तरुनी छोरी, बहिनीलाई पाउनका लागि प्रलोभन देखाउने, जालझेल गर्ने, स्वार्थी, असत्य बोल्न लगाउने, दङ्गाफसाद गर्ने पात्रका रूपमा चित्रण गर्न सकिने पर्याप्त कारणहरू सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासमा गौण बन्न गएका छन् ।

रामबहादुर

रामबहादुरले लतमायालाई सुब्बासाहेबको र नानीथकुँको विवाह लगत्तै त सुब्बासाहेब काजी हुने लक्षण रहेको अन्धविश्वास दिलाउने काम गरेका छन् । उनी जालझेल गरी, ग्रहदशाका नाममा सिधासाधा मानिसलाई जालमा फसाउन सुब्बा सुरमानलाई पोल लगाउन पुग्दछन् । उनले नानीथकुँको कन्यादानको टुङ्गो लगाई सुब्बाबाट बक्सिस पाउन नसक्ने भएपछि नभएका कुरा सुनाई शिवनारानमाथि हमला गराएका छन् । उनी शिवनारानलाई “मौका नचुका लाटा ! अझै समय छ, मैले अगि भनेको हिजोअस्ति भनिराखेको कुरा मान् शिवनारान ! अझै तेरो भाग्य तेरो हातमा छ” भन्ने, प्रलोभन दिने स्वार्थी, अवसरवादी पात्र हुन् । उनी सामन्तीहरूको अन्यायमा आफू गरिब भए पनि निजी स्वार्थका कारण शोषक र सामन्तहरूको हतियार बन्ने चरित्र हुन् । बुढो सुरमानलाई किशोरी नानीथकुँको यौवन प्राप्त गराउन सक्रिय हुने पात्रका रूपमा चित्रण गर्न सकिने पर्याप्त कारणहरू सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासमा गौण बन्न गएका छन् ।

अष्टनारान

अष्टनारान गरिबले तत्काल नै फिस तिर्न नसकेका मानिसबाट बिरामी मरिसकेपछि पनि थाल बेचाएर डाक्टरले फिस लिएको देखेसुन्ने उपन्यासकारका मुख पात्र हुन् । आफ्नै बाजेका पालामा १२ रोपनी, बुबाका पालामा ६ रोपनी र आज ३ रोपनी जग्गा मात्र रहेको बताउने परिवारप्रतिको चिन्ता व्यक्त गर्दै पारिवारिक दायित्वको बोध भएका पात्र हुन् । गुठियारहरूले एउटै कात्रो देव नामको तास, किनखापको प्रयोग गरेको हुनाले मृतकले स्वर्गको बास पाउँछन् भन्ने सामाजिक अन्धविश्वासी परम्पराको डटेर विरोध गर्ने पात्र हुन् । उनले एउटै कात्रो प्रयोग गर्दा सङ्क्रमण रोगका कारणले मृत्यु भएका मानिसबाट मलामी जाने मानिसमा समेत त्यस्तो रोग फैलिन सक्ने तथ्य बताउँदै त्यस्ता कामलाई रोकेका छन् । उनलाई गरिब समाजमा व्याप्त सांस्कृतिक, धार्मिक कुप्रथा एवम् कुसंस्कृतिलाई अस्वीकार गर्ने पात्रका रूपमा चित्रण गर्न सकिने यथेष्ट कारणहरू सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासमा गौण बन्न गएका छन् ।

आइमाई

डाक्टर गोदत्तप्रसादबाट पचास रुपियाँ खाई नानीथकुँलाई डाक्टरनी साहेबले डाक्टरका बारेमा केही बताउनलाई बोलाउनु भएको भनी भन्ने पात्र हुन् । उनी नानीथकुँलाई गोप्य रूपमा भेटेर अपहरण शैलीमा डाक्टर

गोदत्तप्रसाद बसेको कालिकास्थानमा डाँटेर पुऱ्याउने पात्र हुन्। डाक्टर गोदत्तप्रसादले दिएको भन्दा बढी रुपियाँ पाएपछि नानीथकुँ भएको स्थान रञ्जनादेवीलाई बताउन पुग्ने जता मल्लु उतै ढल्कु गर्ने प्रवृत्तिकी असत् नारी चरित्र हुन्। उनलाई ताक परे तिवारी नत्र गोतामे भनी चिनाउने कारणहरू सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासमा गौण बन्न गएका छन्।

लतमाया

डाक्टर गोदत्तप्रसाद घरमा आई नानीथकुँ र आफूसँग गफिएको समयमा डाक्टरलाई लिन आएका मानिससँग बिरामीको उपचार गर्न नजाने कुरा बुझेपछि लतमायाले डाक्टरसाहेब बिरामीको उपचारमा जानुपर्छ, डाक्टरको धर्म पनि यही त हो भनी सम्झाएर पठाउन सफल पात्र हुन्। उनले छोराहरूलाई हामी निमुखा गरिबहरूले त्यत्रा पैसावाल, त्यत्रा सुब्बा, त्यस्ता बडादमीसित जोरी खोज्न सकिएला ? भन्दै बिघ्नै डर लागेको बताउने नारी पात्र हुन्। ग्रामीण सिधासोझा नारीहरूले पनि उपयुक्त समयमा उपयुक्त सल्लाह दिन सक्छन् र उनीहरू सानोतिनो समस्यामा पनि धेरै चिन्तित हुन्छन् भन्ने उदाहरण गौण बन्न गएका छन्।

पुननारान

पुननारानले अपहरणकारी डाक्टरलाई नोल उचालेर “के टुलुटुलु हेरिरहन्छस् डाँकु, लौ राम भज्” भन्ने पात्र हुन्। उनी अन्यायअत्याचारलाई सहन नसक्ने पात्र हुन् भन्ने उदाहरण गौण बन्न गएका छन्।

हर्षनारान

सुब्बाले नानीथकुँ नपाउने थाहा पाएपछि पोहोर सालको बाली अहिले नै चाहिन्छ भन्दा हर्षनारानले बाँकी बाली र यस वर्षको बालीसमेत कार्तिक महिनाभित्रमा एकै चोटि बुझाउँछौ भन्ने पात्र हुन्। यसपछि उनीहरू बिच भनाभन र कुटाकुट भएपछि उनले रामबहादुरलाई धोबीले लुगा पछारेझैं पछार्ने उनी आँटिला, पुरुषार्थी र पराक्रमी पात्र हुन्। उनले सुरमान सुब्बालाई “धेरै ज्यापू यापू” नभन्न सचेत गराएका छन्। उनले नानीथकुँले म गर्भवती भइसकेकी छु, अब उनलाई छाडेर जान्न भन्दा “तेरो धर्म यिनै डाँकुलाई पूजा गरिरहने, मुलुकलाई रन्डी, वेश्या बनाएर यहीं मरिरहने ?” भनी बहिनीलाई गाली गर्दै सम्झाउन पुग्ने पात्र हुन्। उनी अन्यायअत्याचारको डटेर विरोध गर्ने आँटिला र अग्रसर पात्र हुन् भन्ने उदाहरण गौण बन्न गएका छन्।

उखान टुक्का एवम् लोकोक्तिमा परेको प्रभाव

हृदयचन्द्रसिंह प्रधानको एक चिहानपूर्ण उपन्यासमा तल उल्लिखित उखान टुक्का एवम् लोकोक्तिलाई समावेश गरिएको भए तापनि सङ्क्षिप्तकृत एक चिहान उपन्यासमा ओझेलमा पर्न गएका छन् : बखतमा हीरा पनि फोर्नुपर्छ (पृ. २०)। मुस्किलसित आउने मानिस देवताझैं दयालु भएर परिवर्तनमा आए (पृ. ३६)। धर्मको जय पापको क्षय (पृ. ४८)। पारसमणि छुन पाएपछि ढुङ्गाले पनि सुन बन्न पाउँछ (पृ. १०१)। दूध नदिने गाई

धपाएझैँ धपाइदिन्छन् (पृ. ११४) । जहाँ पनि मोज, यहाँ पनि भोज (पृ. १३४) । गुहु छोपेर गन्ध नासिन्छ (पृ. १४०) ? चोरमाथि चकार भयो । (पृ. १६३) यी उखान टुक्का एवम् लोकोक्तिलाई सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासमा समावेश गरिएको हुनाले उक्त उखान टुक्का एवम् नेपाली लोकोक्तिको सन्दर्भगत प्रयोग र त्यसले बोकेको अर्थको ज्ञानका साथै त्यसमा निहित अभिधा, लक्षणा र व्यञ्जनात्मक अर्थ बोध हुन सकेको देखिँदैन ।

वाक्यपद्धतिहरूमा परेको प्रभाव

हृदयचन्द्रसिंह प्रधानको एक चिहानपूर्ण उपन्यासमा तल उल्लिखित वाक्यपद्धतिलाई समावेश गरिएको भए तापनि सङ्क्षिप्तकृत एक चिहान उपन्यासमा ओझेलमा पर्न गएका छन् । निम्नलिखित वाक्यपद्धति सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासमा नरहेका हुनाले त्यस्ता वाक्यपद्धतिको सन्दर्भ, प्रयोग र अर्थको ज्ञान पाठकहरूले प्राप्त गर्न नपाउने अवस्थाको सिर्जना भएको देखिन्छ ।

तालिका १

वाक्यपद्धतिहरूमा परेको प्रभाव

| वाक्य पद्धति | पृष्ठ | वाक्य पद्धति | पृष्ठ | वाक्य पद्धति | पृष्ठ |
|------------------------|-------|---------------------|-------|--------------|-------|
| काँडा मिल्किन | १२१ | सौताको घाँडो बोक्नु | १२१ | कर्म खोटो | १६२ |
| पुच्छर टाङ्गुनि घुसानु | १६४ | आगो भएर | १६५ | जोरी खोज्नु | १६७ |
| यौवनको पानी बेच्नु | १९७ | | | | |

विशिष्ट पङ्क्तिहरूमा परेको प्रभाव

हृदयचन्द्रसिंह प्रधानको एक चिहान पूर्ण उपन्यासमा तल उल्लिखित विशिष्ट पङ्क्तिहरूलाई समावेश गरिएको भए तापनि सङ्क्षिप्तकृत एक चिहान उपन्यासमा ओझेलमा पर्न गएका छन् । १५ वटा परिच्छेदका केही विषयसन्दर्भ सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासमा ओझेल पर्नुका साथै विशिष्ट पङ्क्तिहरूसहित परिच्छेद २१, २६, ३१ र ३२ लाई पूर्ण रूपमा हटाइएको छ; जस्तै :

औरङ्गजेबले लुटेर, फोरेर गइसकेका देवताको रिक्तो मन्दिरमा पुजारीले बसिरहनुजस्तै डाक्टर गोदत्तप्रसादलाई पनि त्यहाँ नमज्जा लागिरह्यो (पृ. ८१) । घरमा कामधन्धा गर्ने चाकरनी पनि नभन्ने, रोग जँचाउन आएकी बिरामी पनि बाँकी नराख्ने । अब त ज्यान गए पनि सहन्न म तपाईंको यस्तो अचाक्ती (पृ. ११०) ? समय छँदै होसियार भई सुरक्षित हुनुपर्छ (पृ. १२१) । “मौका नचुका लाटा ! अझै समय छ, मैले अगि भनेको हिजोअस्ति भनिराखेको कुरा मान् शिवनारान ! अझै तेरो भाग्य तेरो हातमा छ” (पृ. १६४) ।

प्रेम गरिसकेपछि झिक्किन्न, हृदय दिइसकेपछि फर्काइन्न (पृ. २०२) । नारी भएर तिमी सतीत्व मर्यादाको कुरा गछौं भने पनि तिमी भुलमा छयौं किन भने तिमीलाई जबर्जस्ती गरेर ल्याएको हो, जबर्जस्ती र बदमासीलाई नै तिमी वरण सम्झन्छ्यौं भने तिमीले सतीत्व र नारीत्वलाई कदर गरेको ठहरिन्न, उल्टो बदमासको बदमासी, बर्बरता, जबर्जस्तीलाई प्रोत्साहित गरी सतीत्व र नारीत्वलाई धमिल्याउनु मात्र हुन जान्छ (पृ. २१५-२१६) ।

माथि उल्लिखित एक चिहान उपन्यासमा भएका विशिष्ट पङ्क्तिहरूका केही उदाहरण हुन् । सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासमा यस्ता विशिष्ट पङ्क्तिहरूले स्थान पाएका छैनन् । यसबाट विद्यार्थीले उपन्यासको कुन सन्दर्भमा कस्ता कस्ता विशिष्ट पङ्क्तिको प्रयोग कसरी गरिएको त्यसबारे अनभिज्ञ रहने अवस्थाको सिर्जना भएको छ ।

वाक्यमा परेको प्रभाव

हृदयचन्द्रसिंह प्रधानको एक चिहानपूर्ण उपन्यासमा तल उल्लिखित वाक्यलाई समावेश गरिएको भए तापनि सङ्क्षिप्तकृत एक चिहान उपन्यासमा समावेश गरिएको पाइँदैन ।

तालिका २

वाक्यमा परेको प्रभाव

| एक चिहान(२०१७) एघारौँ संस्करण | परिच्छेद | एक चिहान(२०१७) एघारौँ संस्करण |
|---|----------|--|
| रञ्जनादेवी पनि नआउली कि भन्ने चिन्तासाथ नानीथकुँको प्रतीक्षामा थिइन्, तुरुन्तै आइदिँदा बडो खुसी भएर उनले नानीथकुँलाई आफ्नो घरको सबभन्दा गुप्त कोठामा लगिन् (पृ. १११) । | २० २० | रञ्जनादेवीले तुरुन्तै आइदिँदा बडो खुसी भएर उनले नानीथकुँलाई आफ्नो घरको सबभन्दा गुप्त कोठामा लगिन् (पृ. ६३) । |
| तिमीहरूको पवित्रता, तिमीहरूको इमान्दारी, कसैको कुभलो मनमा नराखीकन सेवा गर्ने बानी, गाउँमा कसैसित झैँझगडा नगरीकन सबैसित मेलमिलाप राख्ने प्रवृत्ति देखेर तिमीहरूप्रति मेरो हृदयमा श्रद्धा उम्लेर आउँछ, साँच्चि भनिरहेछु मैले शिवनारान ! तिमीहरूलाई देखेर मलाई श्रद्धा छ (पृ. १२४) । | २१ | यस परिच्छेदलाई सङ्क्षिप्तकृतमा समावेश गरिएको छैन । |

| | | |
|---|-------|--|
| <p>म तिमीले भने पनि पत्याउन सकिने, प्रेम वापस लिइन्न, न लिन सकिने नै कुरा हो, कुनै चुनावमा उम्मेदवार हुनु त होइन कि मन नलागे पछि नाम वापस लिइन्छ, आज म तिम्रो प्रेमको लागि ज्यान दिइरहेको छ, बहुलाइसकेको छु (पृ. १३३)।</p> | २२ २१ | <p>म तिमीले भने पनि पत्याउन सकिने, प्रेम वापस लिइन्न, न लिन सकिने नै कुरा हो, कुनै चुनावमा उम्मेदवार हुनु त होइन कि मन नलागे पछि नाम वापस लिइन्छ (पृ. ६८)।</p> |
| <p>झन् आफ्नै घरबाट गोदत्तप्राद फर्किरहेका आफ्नै घरमुनि ट्वाक्क भेट हुँदा गोदत्तप्रादलाई समातेर निमोठिहालूँ जस्तो उनलाई भयो (पृ. १३८)।</p> | २३ २२ | <p>आज पनि आफ्नै घरबाट गोदत्तप्राद फर्किरहेको देख्दा डाक्टर गोदत्तप्रादलाई समातेर निमोठी हालूँ जस्तो उनलाई भयो। (पृ. ७०)।</p> |
| <p>शिवनारानको सबै परिवारलाई बाँडिसकेपछि डाक्टर गोदत्तप्रादले खेतालाहरूलाई बाँड्ने काम गरे। उनीहरूलाई पनि डाक्टर गोदत्तप्रादले त्यत्तिकै श्रद्धा र स्नेहमा पानसुपारी बाँडेका थिए (पृ. १४९)।</p> | २४ २३ | <p>सबै परिवारलाई बाँडिसकेपछि डाक्टर गोदत्तप्रादले खेतालाहरूलाई पनि त्यत्तिकै श्रद्धा र स्नेहमा पानसुपारी बाँडेका थिए (पृ. ७६)।</p> |
| <p>हामी जीवनभर दुःखैमा फसेर, अल्झेर, रगडिएर मरौँ तर हाम्रो सुखको बदलामा हामीले आफ्नी बहिनी वा छोरीभतिजीलाई उनीहरूको जिन्दगीलाई दुःख सङ्कटमा नफालौँ, तपाईं मेरो यो कुरा वा सिद्धान्तलाई सधैं ध्यान दिनोस् कि कसैले पोइ, बाबु भएर पनि एउटा न एउटा निहुँ थापेर बिहे गरी वासना तृप्त गर्न खोज्ने बदमास, बेवकुफ र शैतानले कसैलाई कहिल्यै सुख दिँदैन र दिन पनि सक्ने (पृ. १५३)।</p> | २५ २४ | <p>हामी जीवनभर दुःखैमा फसेर, अल्झेर, रगडिएर मरौँ तर हाम्रो सुखको बदलामा हामीले आफ्नी बहिनी वा छोरीभतिजीलाई उनीहरूको जिन्दगीलाई दुःख सङ्कटमा नफालौँ, तपाईं मेरो यो कुरामा सधैं ध्यान दिनोस् (पृ. ७८)।</p> |
| <p>“बाबुको छोरो भएर मेरो पोहोर सालको बाँकी बाली खुरुक्क देओ, यति मात्र म जान्दछु ज्यापू!” सुब्बाले भने (पृ. १६४)।</p> | २६ | <p>यस परिच्छेदलाई सङ्क्षिप्तकृतमा समावेश गरिएको छैन।</p> |

| | | | |
|---|----|----|--|
| आफ्नो रगतपसिना दिएर कमाएका खेतमा यसरी गाई चर्न आएको देखेर धुनचक्र रिसाएका थिए (पृ. १७२)। | २७ | २५ | आफ्नो रगतपसिना दिएर कमाएका खेतमा यसरी गाई चर्न आएको देखेर शिवनारान धुनचक्र रिसाएका थिए (पृ. ८६)। |
| आज भर्खर जेठका पाँच गते, तर यसपालि बर्सात खुब भइरहेकोले जेठ पन्ध्र गतेभित्रै पनि धेरैको असार सिद्धिसकेको छ (पृ. १७४)। | २८ | २६ | आज भर्खर जेठको १५ गते, तर यसपालि बर्सात खुब भइरहेकोले जेठ १५ गतेभित्रै पनि धेरैको असार सिद्धिसकेको छ (पृ. ८७)। |
| अस्तिसम्म नगर्ने रे, घर नबनाईकन बिहेको नामै लिन्न भन्ने मानिसले आज एकाएक बिहे गर्न तम्सिरहेछौ (पृ. १८०)। | २९ | २७ | अस्तिसम्म घर नबनाईकन बिहेको नामै लिन्न भन्ने मान्छे आज एकाएक बिहे गर्न तम्सिरहेछौ (पृ. ९१)। |
| एउटा नोकर घरमा भित्रिरहेकी त होइन ? घर गर्ने, कुल थाम्ने, समाज फलाउने, सृष्टि हँसाउने तथा हर्षनारानको जिन्दगी रसाएर हाप्रो परम्परा फुलाउने एउटा जिम्मेदार मानिस भित्रिने, एउटी कुलवधू भित्रिने, लक्ष्मी भित्रिने हुन् (पृ. १८७)। | ३० | २८ | दुई दिनको पाहुना घरमा भित्रिरहेकी त होइन ! घर गर्ने, कुल थाम्ने, समाज फलाउने, सृष्टि हँसाउने तथा हर्षनारानको जिन्दगी रसाएर सामाजिक परम्परा फुलाउने एउटा जिम्मेवार मानिस भित्रिने, एउटी कुलवधू भित्रिने, लक्ष्मी भित्रिने हुन् (पृ. ९४)। |
| आजकल हैजा त उस्तो छैन, तर टाइफाइड साह्रै मच्चिरहेको छ तपाईंहरूले त सालसालै इन्जेक्सन लिइ पनि राख्नुभएको छ क्यारे होइन (पृ. १९८) ? | ३१ | | यस परिच्छेदलाई सङ्क्षिप्तकृतमा समावेश गरिएको छैन। |
| जबर्जस्तीमा परेकी स्वास्नीमान्छे स्त्रीत्व वा सतीत्वहीन कदापि ठहरिन्न, त्यस बदमासबाट खोसेर ल्याउनु र उसको कुनै चिह्न परिसकेको छ भने त्यसलाई पनि मिल्काइदिनु संस्कार हो, यही संस्कार तिमीलाई पनि हामी गर्दछौं, बरु नराप्रो आँखाले कोही स्वास्नीमान्छेले कोही लोग्ने मानिसलाई हेर्नु मात्र पनि बदमासी हो (पृ. २१६)। | ३२ | | यस परिच्छेदलाई सङ्क्षिप्तकृतमा समावेश गरिएको छैन। |

| | | | |
|---|----|----|--|
| नानीथकुँलाई घरमा छोडेर, होसियारीको चेतावनी सबैलाई दिएर, दिनभरि खेतमा काम गर्न जाने अनुकूल मिलाएर शिवनारान लगत्तै एकलै त्यति बेलै खेतमा दौडे (पृ. २१७)। | ३३ | २९ | होसियारीको चेतावनी सबैलाई दिँदै नानीथकुँलाई घरमै छोडेर दिनभरि खेतमा काम गर्न जाने अनुकूल मिलाएर शिवनारान एकलै त्यति बेलै खेततिर दौडे (पृ. २१७)। |
| बिरुवाहरू निकै सप्रिसकेका छन् यहाँसम्म कि बिरुवाहरूमा धानका बालाहरू मुजुराउन थालिसकेका हुन् कि जस्तो लक्षण देखा परिसकेका छन् (पृ. २२५)। | ३४ | ३० | धानका बिरुवाहरू निकै सप्रिसकेका छन् यहाँसम्म कि बिरुवाहरूमा धानका बालाहरू मुजुराउन पनि थालिसकेका हुन् कि जस्तो लक्षण देखा परिसकेको छ (पृ. १०२)। |
| बाढी बढ्दै बढ्दै बाढीले असङ्ख्य माल, वस्तु, खेत, घर बगाउँदै ल्याएको देख्तादेख्ता, हेर्दाहेर्दै बाढीले आफ्नो खेत मात्र होइन, आफूहरू बसिरहेको छाप्रोसमेत बगाउन थाल्यो (पृ. २३१)। | ३४ | ३१ | बाढीले असङ्ख्य माल, वस्तु, खेत, घर बगाउँदै ल्याएको देख्तादेख्ता, हेर्दाहेर्दै बाढीले आफ्नो खेत मात्र होइन, आफूहरू बसिरहेको छाप्रोसमेत बगाउन थाल्यो (पृ. १०६)। |

माथि प्रस्तुत गरिएका वाक्यका केही उदाहरणले ५० वर्षपछिको नेपाली भाषामा के कस्ता परिवर्तन भएका रहेछन् भन्ने पक्षको जानकारी दिएको छ। केही स्थानमा रहेको कथ्य रूपलाई मानकका रूपमा ल्याइएको पाइन्छ भने केही स्थानमा सङ्क्षिप्त भाषाशैलीको प्रयोग गरिएको पाइन्छ। वाक्यमा रहेको लिङ्गगत अस्पष्टताको अन्त्य गरिएको पाइन्छ।

शब्दमा परेको प्रभाव

हृदयचन्द्रसिंह प्रधानको एक चिहान पूर्ण उपन्यासमा रहेका शब्दका स्थानमा सङ्क्षिप्तकृत एक चिहान उपन्यासमा निम्नानुसार राखिएको छ :

तालिका ३

शब्दमा परेको प्रभाव

| एक चिहान(२०१७) | परिच्छेद | सङ्क्षिप्तकृत (२०६७) |
|--|----------|--|
| अष्टनारां, शिवनारां, नानीथकुँ (पृ. १)। | १ | अष्टनारान, शिवनारान, नानीथकुँ (पृ. १)। |

| | | |
|--|----|---|
| तिम्रो अवस्था त्यस्तो, लगाउँला, जे पनि कुरा, कडा गर्न, भनिदिए (पृ. १०)। | ३ | तिमीलाई त्यस्तो, लाउँला, सबै, प्रतिवाद, भने (पृ. ७)। |
| बीस वर्षकी, ता बसे, फिस पक्राउन, यो मानवतापूर्ण सहानुभूति, शक्ति, पुगिगो (पृ. १३-१७)। | ४ | सत्र वर्षकी, बसे, फिस हातमा दिन, यो सहानुभूति, सामर्थ्य, पुग्यो (पृ. ९-१०)। |
| उठेर पनि गए (पृ. २४)। | ६ | उठेर गए (पृ. १४)। |
| भएजस्तो, भनी, बाहिरतिर, नटप्कन सकेन, प्रवाह रूपमा बोलि नै रहेको, नबोलाउनु (पृ. २६-२९)। | ७ | भएको, भनेर, बाहिर, टप्कि हाल्यो, बोलिरहेको, धेरै बोल्न नदिनु (पृ. १५-१७)। |
| यी, सहन, लागेको छ (पृ. ३५-३६)। | ८ | यो, सहनै, लागेको थियो (पृ. १८-१९)। |
| पनि भएर आयो, भातभत्यार (पृ. ४१-४२)। | ९ | पनि मिल्यो, भात भतेर (पृ. २३)। |
| काम दिइराखेका, क्यारे (पृ. ४५-४८)। | १० | काम मिलाएका, कुन्नि (पृ. २५-२७)। |
| बुढिया, हाँस्तो, भनिन् (पृ. ५०-५१)। | ११ | बुढी, सुन्दर कर्के, बोलिन् (पृ. २८-२९)। |
| यी, निगाहा गरेर माफी दिए (पृ. ५७-५८)। | १२ | ती, माफी दिए (पृ. ३३-३४)। |
| भागिन्, आउनेछन् (पृ. ७६-७८)। | १६ | लागिन्, आउँछन् (पृ. ४५-४६)। |
| तापनि, भेट्टाएका थिए, उठ्यो (पृ. ८४)। | १७ | तर, भेट्टाए, चल्यो (पृ. ४९)। |
| जान सुर्रिइन्, राग मच्चिन (पृ. ९५-९७)। | १८ | गइन्, रडाको मच्चिन (पृ. ५४-५६)। |
| लगैरै, पुराण, सम्झ (पृ. १११-१२०)। | २० | पुगेपछि, कुरा, सम्झेर (पृ. ६३-६५)। |
| देखिन्, पल्टन थालिन् (पृ. १३०)। | २२ | लाग्यो, पल्टिन् (पृ. ६६-६७)। |
| थपियो (पृ. १३८)। | २३ | बढ्यो (पृ. ७०)। |
| छन्, रोपाहारहरू सब (पृ. १४६-१४७)। | २४ | छिन्, सब रोपाहारहरू (पृ. ७४)। |
| चिह्ना, तरुणहृदयी जाति (पृ. १५३-१५८)। | २५ | चिना, जाति (पृ. ७८-८२)। |
| आएकी, बलेचाभित्र (पृ. १७२-१७३)। | २७ | आएको, ओसारमा (पृ. ८६)। |
| जुठो, पो लैजान् ? (पृ. १७७-१७९)। | २८ | जुठाभाँडा, त लैजान् भनेर ? (पृ. ८८-९०) ? |
| विचार छ, आइरहने रहिछ (पृ. १८२-१८५)। | २९ | विचार थियो, आइ रहने (पृ. ९२-९३)। |
| छन्, हो (पृ. १८७-१८९)। | ३० | देखिन्छ, हौं (पृ. ९४-९५)। |
| हुँडपडताल, यथायोग्य (पृ. २१७-२१८)। | ३३ | खोजी, योग्य (पृ. ९८)। |

| | | | |
|--|----|----|---|
| सकेका छन्, घाँस, बगिरहे, बालकबालिका (पृ. २२५-२३२)। | ३४ | ३० | सकेको छ, झार (पृ. १०२)। |
| | | ३१ | बगदै बेपत्ता भए, बालबालिका (पृ. १०६-१०७)। |

माथि प्रस्तुत गरिएका शब्दका केही उदाहरणले ५० वर्षपछिको नेपाली भाषामा केकस्ता परिवर्तन भएका रहेछन् भन्ने जानकारी दिएको छ। केही कथ्य रूपलाई मानकका रूपमा ल्याइएको पाइन्छ भने केही स्थानमा शब्द नै परिवर्तन रहेको पाइन्छ।

संरचनामा परेको प्रभाव

यस उपन्यासमा ओझेलमा रहन गएका संरचनाका केही उदाहरणलाई तल तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका ४

संरचनामा परेको प्रभाव

| क्र.सं. | विवरण | एक चिहान (२०१७) | एक चिहान (२०६७) |
|---------|------------------|--|--|
| १ | आवरण | माथि उपन्यासको नाम र तल लेखकको नाम लेखिएको बिचमा चिहानमा आगो बलेको देखाइएको छ। | एक चिहानका दुबै शब्दले एकएक वटा मानव आकृतिलाई छोएको छ भने बिचमा लेखकको नाम लेख्दै तल एक महिला च्युँडोमा हात राखेर बसेकी छ। |
| २ | आकार प्रकार | लम्बाइ १७.५ से.मी., चौडाइ १२ से.मी. र मोटाइ १.३ से.मी. | लम्बाइ २१ से.मी., चौडाइ १३.५ से.मी. र मोटाइ ०.६ से.मी. |
| ३ | पृष्ठ सङ्ख्या | २३३ | १०७ |
| ४ | परिच्छेद | ३४ | ३१ (परिच्छेद ३४ लाई ३० र ३१ मा विभाजन) |
| ५ | छोडिएका परिच्छेद | ० | ४ |
| ६ | रङ | खैरो | प्याजी |
| ७ | संस्करण | एघारौँ २०६७ | सङ्क्षिप्तकृत पहिलो २०६७ |
| ८ | परिच्छेद रखाइ | अघिल्लो परिच्छेद समाप्त हुनासाथ त्यही पृष्ठबाट अर्को परिच्छेदको थालनी गरिनु | पृष्ठको सिरानबाट मात्र सुरु गर्नु |

| | | | |
|----|-------------------------|-----------------------|--|
| ९ | ओझेलका सन्दर्भ | मूल कृति नै रहेको | परिच्छेद: २, ४, ५, ८, १०, ११, १५, १६, १९, २१, २३, २६, ३१, ३२, ३४ |
| १० | ओझेलका परिच्छेद | नभएको | २१, २६, ३१, ३२ |
| ११ | लेखक सङ्क्षिप्तकृतकर्ता | हृदयचन्द्रसिंह प्रधान | हृदयचन्द्रसिंह प्रधान महादेव अवस्थी |

माथि उल्लिखित संरचनागत विविधताले यी दुई कृति दुई लेखकका विषयवस्तु नै फरक फरक भएका कृति हुन भन्ने आभास गराएका छन्। यसरी कृतिको बनोटदेखि बुनोटसम्ममा प्रभाव परेको पाइन्छ।

कथ्य शब्दबाट लेख्य मानक शब्दको प्रयोगमा प्रभाव

हृदयचन्द्रसिंह प्रधानको एक चिहान पूर्ण उपन्यासमा तल उल्लिखित कथ्य रूपलाई समावेश गरिएको भए तापनि सङ्क्षिप्तकृत एक चिहान उपन्यासमा लेख्य मानक रूपमा समावेश गरिएको छ :

तालिका ५

कथ्य शब्दबाट लेख्य मानक शब्दको प्रयोगमा परेको प्रभाव

| क्र.सं. | कथ्य रूप | पृष्ठ | मानक रूप | पृष्ठ |
|---------|------------|-------|-------------|-------|
| १ | सब साहालाई | ८ | सबै सिकिस्त | ५ |
| २ | कडा | ११ | प्रतिवाद | ७ |
| ३ | भातभत्यार | ४२ | भात भतेर | २३ |
| ४ | बुढिया | ५० | बुढी | २८ |
| ५ | बालकबालिका | २३२ | बालबालिका | १०७ |

शैक्षणिक उपादेयताको आँकलन

साहित्यिक कृतिको अध्ययनले साहित्यको सामान्य विश्लेषण मात्र नगरी साहित्यको गहिराइमा पुगेर त्यसको मिठास प्राप्त गराउनुका साथै भाषा र साहित्यलाई जोड्न सहयोग गर्दछ। पाठ्यक्रममा उपन्यासको अध्ययन अध्यापनले सैद्धान्तिक ज्ञानलाई व्यावहारिक बनाउन मद्दत गर्ने अपेक्षा गरिएको हुन्छ। यस विधाले पाठकको सामान्य चेतना र भाषाको बुझाइमा वृद्धि गर्दै पाठकहरूलाई हौसला प्रदान गर्ने, व्याकरणको ज्ञान बढ्ने, शब्दको ज्ञान बढ्ने, भाषिक सङ्गतिको ज्ञान र विषयवस्तुको सही मूल्याङ्कन गर्नेजस्ता काममा सहयोगी हुने गर्दछ (खट्टक र अन्य, सन् २०१२, पृ. १७-१०१)। लेखकको विशिष्ट अभिव्यञ्जना कौशलअनुसार लेखन विधि र

अभिव्यक्तिगत क्षमता भिन्न भिन्न रहन्छ । साहित्यिक रचनाले लेखकका मौलिक व्यक्तित्व विशेषताको छाप दिने वा विषयवस्तु अनुकूल भाव अभिव्यक्त गर्ने खास ढाँचामा पाठक समक्ष प्रस्तुत गर्ने कार्य गर्दछ ।

उपन्यासको विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रममा कक्षा १२ मा उपन्यासको अंशको विषयवस्तुको वर्णन, पात्रको चरित्र वर्णन, घटना तथा परिवेशको वर्णनका साथै विषयवस्तु, पात्र, परिवेश, सन्देश आदि बारेमा मौखिक तथा लिखित अभिव्यक्ति गर्न क्षमताको विकास (पाठ्यक्रम विकास केन्द्र २०७६, पृ. २७) हुनुपर्दछ भनी उल्लेख गरिएको छ । एक चिहान उपन्यासका माध्यमबाट नेपाली समाजभित्र कायम सामन्ती उत्पीडनलाई उद्घाटन गर्ने क्रममा देशमा कायम सामन्ती भूमिपतिको शोषण र वैदेशिक पुँजीवादी, व्यापारी लुट अरू खुल्ला रूपमा बढ्दै आएको विकृतिलाई प्रस्तुत गरेको छ (कँडेल, २०५५, पृ. १००) । यस लेखका सहायताले सामन्ती हुकुमतको व्यवहारलाई नङ्ग्याउने, समाजमाथि थुपारिएको सामन्ती कुसंस्कारको विरोध गर्ने, आर्थिक तथा सामाजिक उत्पीडनका व्यवहारको विरोध गर्दै सामाजिक परिवेशलाई गतिशील चरित्रका रूपमा रहेका थुप्रै उदाहरणद्वारा उद्घाटित गरेको छ । जसले आजका विद्यार्थीहरूका लागि चिन्तन मनन गरी आगामी संस्कारयुक्त समावेशी, शोषणमुक्त समाजनिर्माणमा मार्ग दर्शन गर्ने छ ।

हृदयचन्द्रसिंह प्रधानले एक चिहान उपन्यास (२०१७) मा नेपाली परम्परागत अन्धविश्वासी वर्गीय भिन्नता, वैवाहिक संस्कारको राष्ट्रिय चरित्र, किसानको निरन्तरको सङ्घर्ष, विविध शोषणको व्यापक दुश्चक्र, प्रकृतिसँगको सङ्घर्षलाई समेटेको छ (सुवेदी, २०६६, पृ. ८) । नेपाली समाजको वर्गविभाजन, जातीय चेतना, समावेशी वर्गीय चेतना र कृषिसंस्कृतिका सम्भावना र सङ्कटका यथार्थलाई यस उपन्यासले अँगाल्दै ल्याउने प्रशस्त उदाहरण रहेका छन् ।

प्रधानले उपन्यासमा तल्लो वर्ग र नारीहरूको करुणा र वेदना, घटना र चरित्रलाई चित्रण गरेका छन् । उनको यस उपन्यासले गरिब शोषित किसानको मर्मलाई मार्मिक र सफल रूपमा चित्रण गरेको छ (पराजुली, २०६६, पृ. ८२-८५) । सङ्क्षिप्त उपन्यासमा अटाउन नसकेका के कस्ता विषयवस्तु रहेछन् भन्ने ज्ञात भएपछि उपन्यासमा रहेको स्पष्टता हट्न गई त्यसको विश्लेषणले पाठ्यक्रमले लिएको उद्देश्य प्राप्तिका लागि सङ्क्षिप्त उपन्यासको शिक्षण कार्यमा थप सहायक सामग्री बन्न जाने अपेक्षा गरिएको छ । यसले पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका आख्यानको विश्लेषणमा मार्गदर्शक बन्न गई शिक्षण कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन सहयोग हुने देखिन्छ ।

निष्कर्ष

उपन्यासकार हृदयचन्द्रसिंह प्रधानद्वारा लिखित एक चिहान उपन्यासलाई महादेव अवस्थीद्वारा सङ्क्षिप्त (२०६७) गरी कक्षा १२ को अनिवार्य नेपाली विषयको पाठ्यसामग्रीका रूपमा समावेश गरिएको छ ।

उक्त उपन्यासले तहगत उद्देश्य पूरा गर्ने, देशको राजनीतिक परिवर्तन सुहाउँदो, समावेशी समाजको विकासमा टेवा पुऱ्याउने, बोध र अभिव्यक्ति दुवै पक्षमा महत्त्व राखेको छ । यो सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासमा केकस्ता कथानकहरू ओझेलमा रहन गएका छन् र ती सन्दर्भहरूले उपन्यासमा कस्तो प्रभाव पारेका छन् भनी अध्ययन गरिएको छ । यसका साथै ओझेलमा परेका सन्दर्भहरूको शैक्षिक उपादेयता आँकलन गर्ने कार्य गरिएको छ ।

प्रधानको प्रगतिशील उपन्यासमा वर्गीय विभेद, विकृति, विसङ्गति, अन्याय, अत्याचार, शोषण आदिलाई विषय बनाएर उनले विभिन्न घटना परिघटनाका साथ सामाजिक यथार्थताको जलप दिएका छन् । एक चिहान उपन्यासले समाजको वर्गीय अन्तर्द्वन्द्वलाई मूल रूपमा प्रस्तुत गरेको छ । समाजमा व्याप्त शोषण, सामन्तीहरूको अन्याय, शिक्षित आडम्बरीहरूको कपटपूर्ण कार्य एवम् यौनपिपासुहरूको घृणित व्यवहारको चित्रण गर्दै विवाहजस्ता कार्यमा स्वतन्त्रताका लागि अभिभावकहरू पनि सचेत हुँदै परिवर्तनलाई आत्मसात् गरेको छ । गरिबीको मारमा परेका मानिसहरू धनीको शोषण अन्याय र अत्याचारलाई कसरी सहन्छन् भन्ने चित्रण गरिएको छ । आफ्नो यौनप्यास मेटाउन सिधासाधा किसानका छोरीहरूलाई कसरी शोषक सामन्त सुरमान सुब्बा र डाक्टर गोदत्तप्रसादजस्ता दुष्ट पात्रले फसाउँछन् भन्ने चित्रण गरिएको छ ।

सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासमा मूल उपन्यासका १५ वटा परिच्छेदका महत्त्वपूर्ण सन्दर्भहरू ओझेलमा पर्न गएका छन् । उनको पूर्ण उपन्यासमा ३४ परिच्छेद रहेकोमा सङ्क्षिप्तकृतमा परिच्छेद ३४ लाई दुईवटामा विभक्त गरी जम्मा ३१ परिच्छेदमा पूर्णता दिइएको छ । विभिन्न परिच्छेदमा हटाइएका सन्दर्भहरूबाट सामाजिक कुसंस्कार, कुरीति र कुव्यवस्थाले ग्रसित समाजमा उन्नति र प्रगतिको बाटोमा लाग्न सचेत गराउने प्रशस्त सन्दर्भहरू सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासमा ओझेलमा परेका छन् ।

एक चिहान उपन्यासकी प्रमुख स्त्री पात्र नानीथकुँले डाक्टर गोदत्तप्रसादलाई आफूले यौवनको बाढीमा जिन्दगी डुबाएकी, यौवनको पानी बेचन खोजेकी र अरूको जिन्दगी भाँड्न खोजेकी रहेछु भन्दै मैले तपाईंलाई प्रेम नगरी रूपको भेटी चढाउन र आफ्नो यौवन बेचन आँटेकी रहेछु भनेकी छिन् । हैजा तथा महामारीको खोप लगाएको विश्वास गरी अर्धबैँसे आइमाईको कुरामा विश्वास गर्दा उनी अपहरित हुन पुग्दछिन् । गोदत्तप्रसादबाट अपहरित भएपछि उनले मेरो इज्जत, जिन्दगी र तपाईंकी आमाको जाति, स्वास्नीमान्छेको गौरव बचाएर समाजको पूजा गरी आफ्नो घर जान दिनुहोस् भनेकी छिन् । अपहरित उनी डाक्टरबाट दोजिया भइसकेकी हुनाले उनलाई नछाडी धर्मको र नारी सतीत्व नष्ट नगर्ने कुरा बताउँछिन् । तर दाजुको सम्झाइमा चित्त बुझाएर घर फर्कने अस्थिर पात्रका रूपमा नानीथकुँ रहेकी छिन् । यसरी माथि उल्लिखित सन्दर्भ सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासमा नभएको हुनाले नानीथकुँको चरित्र कमजोर बन्नका साथै अपहरणकारी र बलत्कारीको सन्दर्भलाई ओझेल पारिएको देखिन्छ ।

अष्टनारानले मृतकलाई घाट पुऱ्याउने एउटै कात्रो प्रयोग गर्दा सङ्क्रमण रोगले मृत्यु भएका मानिसबाट मलामी जाने मानिसमा समेत त्यस्तो रोग फैलिन सक्ने तथ्यलाई उजागर गरेका छन्। उनले बिरामी मरिसकेपछि पनि थाल बेचाएर फिस लिने काम गोदत्तप्रसादले गरेको बताएका छन्। त्यस्तो अमानवीय प्रवृत्तिको मानिसले मेरो फिस कहाँ जान्छ र ? भन्दै अझ मैले नै मद्दतसमेत गर्नुपर्ने बेला छ भनी शिवनारानबाट लिनुपर्ने फिस नलिएका सन्दर्भहरू ओझेलमा राखिएको पाइन्छ। यसरी परिवर्तनकारी सोच देखाउने सन्दर्भहरू ओझेल पर्न गएका छन्।

डाक्टर गोदत्तप्रसाद र सुरमानजस्ता यौनपिपासु र सामन्ती शोषकहरूले विभिन्न भ्रम र अन्धविश्वास सिर्जना गरेका छन्। डाक्टर गोदत्तप्रसादले हैजा र टाइफाइडको इन्जेक्सन लगाउने निहुँमा नानीथकुँलाई केही समयपछि बेहोस हुने इन्जेक्सन दिएर गुप्ती कोठामा बन्धक बनाएका छन्। उनी नारीलाई भोग्या ठान्नी सोझासाझा महिलाहरूलाई प्रेमपासोमा पार्ने यौनपिपासु, स्त्रीलम्पट पात्रका रूपमा चिनिन्छन्। यसै गरी सुब्बा सुरमान धनदौलतले सम्पन्न हुनाले गरिबहरूलाई रवाफ देखाउँदै धम्क्याउँदै हिँड्ने र आफूले गलत गरी आफैँ नालिस उजुरी गर्ने दङ्गाफसाद गर्न रुचाउँछन्। उनीहरू प्रलोभन देखाउने स्वार्थी, अवसरवादी पात्रका रूपमा आएका छन्। यसको प्रतिकारका रूपमा शिवनारानका दाजुभाइ अग्रसर भएका प्रशस्त उदाहरण रहे तापनि सङ्क्षिप्तकृतमा स्थान पाउन सकेका छैनन्। प्रधानले उपन्यासका माध्यमबाट तत्कालीन नेपाली समाजका नारीहरूले भोग्नुपरेका पुरुषका यातना, सामन्तहरूको किसानहरूमाथिको आर्थिक शोषण, जालझेल, सामाजिक अन्धविश्वास र विकृतिहरूलाई उजागर गरेका महत्त्वपूर्ण सन्दर्भलाई समावेश गरे तापनि सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासमा त्यस्ता सन्दर्भ राखिएको छैन। उपन्यासले सामाजिक विकृतिका विभिन्न पक्षलाई केलाउनुका साथै शोषण, नारीसमस्याको चित्रण र तत्सम्बन्धी मुक्तिको सन्देशको पक्षलाई उजागर गरे तापनि सङ्क्षिप्तमा ओझेल पर्न गएका छन्।

रञ्जनादेवीले पतिलाई चाकरनी पनि नभन्ने, बिरामी पनि बाँकी नराख्ने भनी सचेत नारीको भूमिका निर्वाह गरेकी छिन्। उनले शिवनारानलाई भेटेरै काम जुक्तिले गर्नु पर्छ भनी बहिनीलाई कुटाइ पिटाइ, जोरजुलुम नगरी राम्ररी सम्झाएरै प्रेम असफल बनाउन सकिने सल्लाह दिइन्। महिलाको सबैभन्दा ठुलो शत्रु नै सौता हो भन्ने बुझेकी उनले सयौँ रुपियाँ खर्चेर नानीथकुँको पत्तो लगाउन सफल भइन्। शिवनारानबाट गोदत्तप्रसादमाथि हुने आक्रमणमा सचेत भई सौहार्दपूर्ण रूपले समाधान गरेकी छिन्। आफ्ना पतिले नानीथकुँलाई अपहरण गरी गर्भवती बनाए पनि उनीहरूलाई छुटाउन सफल भएकी छिन्। अबदेखि होसियार हुनु, स्वास्नीमान्छेको इज्जत, धर्म र गौरव बचाउन खोज्नु भन्दै नानीथकुँलाई दाजुहरूसँग जान सल्लाह दिने उनी सत् पात्र हुन्। उनी आफू महिला भए पनि नारीका समस्या नारीले नै अगाडि सरेर समाधान गर्न सक्छन् भनी देखाउने प्रतिनिधि पात्र भए पनि सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासमा ओझेल पारिएको छ। डाक्टर गोदत्तप्रसादबाट अपहरित नानीथकुँको पत्ता लागेपछि अवैधानिक

सम्बन्धलाई अस्वीकार गर्दै दोजिया भएकी बहिनीलाई यो चिन्ता र धर्मको कुरा होइन भनी बर्बरता र जबर्जस्तीबाट जन्माएको र जन्मेको जीव जन्मदाताजस्तै बर्बर, राक्षस, अत्याचारी र दुष्ट भई जगतलाई नै दुःख दिने हुनाले त्यस्ता कुतत्त्वलाई फ्याँकेर पवित्र बन्नु पर्छ भनी शिवनारानका दाजुभाइले सम्झाएर घर लिएर गएका सन्दर्भलाई ओझेल पारिएको छ ।

उपन्यासलाई सङ्क्षिप्तकृत गर्दा उखान टुक्का एवम् लोकोक्तिमा समेत प्रभाव पारेको पाइन्छ । यसका साथै वाक्पद्धतिहरूमा, विशिष्ट पङ्क्तिहरूमा, वाक्यमा समेत प्रभाव परेको पाइन्छ भने लिङ्गगत रूपमा र कतै वाक्यका सुरुका शब्दमा, कतै बिच त कतै वाक्यका अन्त्यका क्रियापदमा प्रभाव परेको पाइन्छ । वाक्यमा रहेका अर्थगत अस्पष्टतालाई स्पष्ट पारिएको छ । जेठका पाँच गतेलाई जेठको १५ गते राखिएको छ । जसले वाक्यगत असङ्गति रहेकोलाई मिलाउने कार्य गरिएको पाइन्छ । यसै गरी नानीथकुँको उमेर पनि कतै बिस वर्ष त कतै सत्र वर्ष भएकामा समान सत्र वर्ष उल्लेख भएका वाक्यगत संरचना पाइन्छ । सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासमा शिरबिन्दुका स्थानमा 'न्' राखिएको छ । मुख्य रूपमा क्रियापदका शब्दमा भने सबैभन्दा बढी प्रभाव परेको छ । यस्तै सर्वनाममा समेत प्रभाव परेको छ । कथ्य बोलीलाई लेख्य मानक भाषाका रूपमा राखिएको छ । जस्तै: बालकबालिकालाई बालबालिका बनाइनु, थपियोलाई बढ्योका रूपमा रूपान्तरण गरिएको छ ।

यसरी हृदयचन्द्रसिंह प्रधानको पूर्ण रूपको एक चिहान उपन्यास र शैक्षिक प्रयोजनका लागि सङ्क्षिप्तकृत गरिएको एक चिहान उपन्यासमा धेरै भिन्नता रहेको पाइन्छ । सङ्क्षिप्तकृत गर्दा पूर्ण रूपमा छोडिएका चार परिच्छेदलाई हेर्ने हो भने एक्काइसौँ परिच्छेदमा रञ्जनादेवी शिवनारानको खेतमै गई भेटेको सन्दर्भ रहेको छ । जसमा महिलाले समेत कुटनीतिक कार्यबाट समस्या समाधान गर्न सक्छन् भन्ने रहेको छ । यस्तै अर्को ओझेलमा परेको परिच्छेद छबिस रहेको छ । जसमा रामबहादुरको बदलाको भावनाले भएनभएका कुरा सुरमान सुब्बालाई लगाएपछि सुरमान सुब्बा शिवनारानको घरमा आएको सन्दर्भ रहेको छ । गाउँको सुब्बाजस्तो मानिसबाट भएका अन्यायअत्याचारलाई ओझेल पारिएको पाइन्छ । यसै गरी अर्को पूर्ण रूपमा नपरेको एकतिसौँ परिच्छेद हो । उक्त परिच्छेदमा हैजाको र महामारीको खोप लगाउने निहुँमा नानीथकुँलाई बेहोस हुने इन्जेक्सन लगाएर अपहरण शैलीमा डाक्टर गोदत्तप्रसादले आफ्नो कब्जामा लिएर गर्भवती बनाएको सन्दर्भ रहेको छ । यस्तै परिच्छेद बत्तिसमा शिवनारानले बलात्कारी डाक्टर गोदत्तप्रसादबाट बहिनीलाई छुटाउन सम्झाई बुझाई गर्भपतन गराएर अर्कै योग्य केटासँग विवाह गरिदिने भनी घरमा ल्याएको सन्दर्भ रहेको छ । यसरी हेर्दा ओझेलमा पारिएका पूर्ण परिच्छेदसँग सम्बन्धित व्यक्ति भनेका तत्कालीन समाजका ठुलाठालु, गन्यमान्य, समाजमा प्रतिष्ठित व्यक्तिको कर्तुत रहेको पाइन्छ । यस लेखमा उठाइएका सन्दर्भ एक चिहान उपन्यासका हुन भनेमा सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासको मात्र अध्ययन

गर्ने गराउने शिक्षक विद्यार्थीहरूले विश्वास गर्ने अवस्था रहँदैन । यसै गरी कुनै कृति वा अंशको सार वा सङ्क्षिप्त पार्ने तरिका, पद्धति वा कार्यसँग समेत मेल खाएको पाइँदैन । यसका साथै समाजका नकारात्मक क्रियाकलापप्रति आजका विद्यार्थीलाई किन जानकारी नदिने भन्ने प्रश्न उठेको छ । सामाजिक विकृतिको जानकारी दिई आजका युवालाई त्यसप्रति जागरुक हुने उत्प्रेरणा दिनु आवश्यक हुनाले माथि ओझेलमा पारिएका सम्पूर्ण सन्दर्भलाई सङ्क्षिप्तकृत उपन्यासमा समावेश गरिनु आवश्यक रहेको देखिन्छ ।

सन्दर्भसामग्री

अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६२), *सामाजिक र प्रायोगिक भाषाविज्ञान*, रत्न पुस्तक भण्डार ।

कँडेल, घनश्याम (२०५५), *नेपाली समालोचना*, साझा प्रकाशन ।

खड्क, इब्राहिम, मेहनज एन्ड मोहम्मद असरर (सन् २०१२), *सिटी युनिभर्सिटी रिसर्च जर्नल*, सिटी युनिभर्सिटी प्रेस ।

नेपाल, घनश्याम (सन् २००५), *आख्यानका कुरा*, बुक्स हाउस प्रा. लि. ।

पराजुली, कृष्णप्रसाद (२०६६). *पन्ध्र तारा र नेपाली साहित्य* (ए. सं.), साझा प्रकाशन ।

पौड्याल, हीरामणि शर्मा (२०६१), *समालोचनाको बाटोमा* (दो. सं.), साझा प्रकाशन ।

प्रधान, हृदयचन्द्रसिंह (२०६७), *एक चिहान*, साझा प्रकाशन ।

प्रधान, हृदयचन्द्रसिंह र अवस्थी, महादेव (सङ्क्षिप्तकृत, २०६७), *एक चिहान*, साझा प्रकाशन ।

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०७६), *कक्षा ११ र १२ भाग १*, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।

विमली, पदमप्रसाद (२०७८), *शैलीवैज्ञानिक दृष्टिमा पारिजातका आख्यान* (विद्यावारिधि, अप्रकाशित शोधप्रबन्ध), त्रि. वि. कीर्तिपुर ।

सुवेदी, पुरुषोत्तम (२०६६), *सङ्क्रमणको साहित्य र समकालीनता*, साझा प्रकाशन ।

सुवेदी, राजेन्द्र (२०६१), *नेपाली समालोचना परम्परा र प्रवृत्ति*, भूमिका प्रकाशन ।